

คำเรียกญาติกับความหมาย ในเชิงเปรียบเทียบ

วิภากร วงศ์ไทย

คำเรียกญาติ เป็นคำศัพท์ที่ทุกสังคมมีใช้ (Bock 1969: 87-88) รวมทั้งสังคมไทยเรา แต่ที่พิเศษไปกว่านั้นก็คือ ในสังคมไทยมีการนำคำเรียกญาติไปใช้เรียกบุคคลที่ไม่ใช่ญาติด้วย และในปัจจุบันมีแนวโน้มของการใช้ภาษาในลักษณะดังกล่าวนี้เพิ่มขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมไทยของเร่าที่มีความเป็นอยู่ร่วมกันฉันพี่น้อง มีความเห็นอกเห็นใจกัน โดยเฉพาะในสภาพสังคมในปัจจุบัน

กาญจนา นาคสกุล (2540: 2) ได้พูดถึงคำเรียกญาติไว้ดังนี้ “ในหมู่ญาติพี่น้องคนไทยนิยมใช้คำแสดงลำดับญาติมาใช้เป็นคำสรรพนามด้วย ถ้อยคำที่ใช้พูดกันจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้พูดและผู้ฟังตามลำดับศักดิ์ของญาติ โดยใช้คำลำดับญาตินั่นเองเป็นคำสรรพนามแทนตัวผู้พูดและผู้ฟัง คำว่า ทวด ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลุง ป้า น้า อา พี่น้อง ลูก หลาน จึงใช้เสมือนหนึ่งเป็นคำสรรพนาม ตามศักดิ์แห่งผู้ใช้นั้น”..... “ในการพูดกับผู้ที่มีอายุญาติ คนไทยจะใช้คำบอกลำดับญาติโดยอนุโลม การที่จะเลือกใช้คำใดกับผู้ใด ผู้พูดจะเทียบดูฐานะ อายุ ความสนิทสนม หรือความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ถ้าผู้พูดด้วยเป็นคนที่มีฐานะคุณวุฒิ หรือวัยวุฒิสูงกว่า ผู้พูดจะใช้คำสุภาพแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนแทนตัวเอง เช่น อีนัน ดินัน บ่าว กระผม ส่วนผู้ที่พูดด้วยก็จะใช้คำยกย่องว่า ท่าน คุณ คุณท่าน ได้เท่า ถ้าผู้พูดมีฐานะสูงกว่าผู้ที่พูดด้วย ก็จะไม่ใช้คำยกย่อง แต่ใช้คำที่แสดงความเมตตาเอ็นดู เช่น หนู แม่หนู พ่อหนู เจ้า เธอ นอกจากนี้ก็อาจจะใช้คำเรียกญาติโดยแนวเทียบวัยของผู้ที่พูดด้วยกับญาติของตน และใช้คำว่า หลาน ลูก น้อง พี่ ป้า น้า อา ลุง ตา ย่า ยาย ฯลฯ ได้อย่างสนิทสนม คำนับญาติเหล่านี้ใช้เป็นคำสรรพนามในภาษาไทยได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะคนไทยมักจะมีความรักความนับถือกันประดุจญาติ”

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2533: 63) พูดถึงการใช้คำเรียกญาติเป็นสรรพนาม และเรียกขานในหมู่คนที่ไม่ใช่ญาติกันว่า “คำเรียกญาติที่นำมาใช้เป็นสรรพนามสำหรับ

แทนและคำเรียกขานสำหรับคนที่ไม่ใช่ญาติกันได้แก่ ตา ยาย ลุง ป้า น้า พี่และน้อง

คำว่า ตา และยาย ใช้เรียกผู้ชาย และผู้หญิงที่มีอายุมากตามลำดับ ป้า และลุง เรียกคนทั่วไปที่มีอายุกลางคน ส่วน น้า เรียกคนที่เป็นผู้ใหญ่แต่อายุยังไม่มากนัก สำหรับคำว่าพี่นั้นในสมัยนี้พบว่าใช้แพร่หลายมาก โดยเฉพาะในหมู่ผู้ให้บริการ เช่น คนขายของซึ่งเรียกผู้ซื้อที่เป็นผู้ใหญ่ทุกวัยว่า พี่ ส่วนคำว่าน้อง พบว่าใช้ในวงจำกัดมากกว่า พี่มาก.....”

เพรสตัน (Preston) อ้างถึงในกัลยา ดิงศกัทธิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531: 11) ศึกษาถึงการใช้คำเรียกญาติในภาษาไทย พบว่ามีการใช้คำเรียกญาติในภาษาไทยเป็นคำเรียกขานมากที่สุด รองลงมา คือ ชื่อ ตำแหน่ง อาชีพ

จากตัวอย่างงานวิจัยที่ได้ยกมา แสดงให้เห็นถึงการศึกษาคำเรียกญาติว่าได้นำไปใช้เรียกบุคคลที่ไม่ใช่ญาติ โดยหลักเกณฑ์ในการใช้นั้น ใช้วิธีเทียบฐานะ อายุ ความสนิทสนม หรือความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ในบทความนี้จะพูดถึงคำเรียกญาติที่ถูกนำไปใช้เรียกบุคคลที่ไม่ใช่ญาติในแง่ของความหมาย และการใช้

ในแง่ของความหมาย คำเรียกญาติ เช่นเดียวกับคำศัพท์ทั่วไป ก็จะมีอย่างน้อย 2 ความหมาย คือ ความหมายหลัก (denotative) กับความหมายรอง (connotative) (Lounsbury 1964, 1965, 1969 และ Scheffler and Lounsbury 1971, อ้างถึงใน Casson 1988: 181-182) ความหมายหลักของคำเรียกญาติในการวิเคราะห์ความหมายในแนวของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ (ethnosemantics) คือ การวิเคราะห์องค์ประกอบ (componential analysis) นั้น เป็นความหมายที่ได้มาจากคุณสมบัติทางความหมายหลายๆ คุณสมบัติ ซึ่งเป็นคุณสมบัติทางชีววิทยา เช่น เพศ อายุ การสืบสายเลือดและรุ่น เป็นต้น สำหรับของไทยเรา องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกญาติ มีด้วยกัน 5 คุณสมบัติ คือ 1. รุ่น (generation) 2. สายเลือด (lineality) 3. อายุ (age) 4. เพศ (sex) 5. ฝ่าย พ่อ/แม่ (parental link) (อมรา 2533: 59) องค์ประกอบทางความหมายทั้ง 5 นี้ จะมีค่า 2 ค่า คือ ค่าบวก กับค่าลบ ยกเว้น องค์ประกอบรุ่นอายุ ซึ่งมีค่าเป็น $\pm 1 \pm 2 \pm 3$ ค่า + หมายถึงรุ่นอายุที่สูงกว่าผู้พูด 1,2,3 รุ่นตามลำดับ และในทางกลับกัน ค่า - หมายถึงรุ่นอายุที่ต่ำกว่าผู้พูด 1,2,3 รุ่นตามลำดับ ดังนั้นคำว่า พ่อ จึงมีความหมายทางองค์ประกอบ ดังนี้ รุ่น +1, +สายตรง, +ชาย ส่วน แม่ ก็จะมีองค์ประกอบทางความหมาย : รุ่น +1, +สายตรง, -ชาย เป็นต้น รายละเอียดคำศัพท์เรียกญาติของไทยพร้อมองค์ประกอบทางความหมายได้แสดงไว้ในตาราง 5 มิติ ข้างล่างนี้

ตารางแสดงความหมายของคำเรียกญาติในภาษาไทย

รุ่น	ฝ่าย (พ่อ/แม่)	อายุ	สายเลือด			
			+ สายตรง		- สายตรง	
			เพศ		เพศ	
			+ ชาย	- ชาย	+ ชาย	- ชาย
+ 3	+ พ่อ		ทวด/ซวด			
	- พ่อ					
+ 2	+ พ่อ		ปู่	ย่า	ปู่	ย่า
	- พ่อ		ตา	ยาย	ตา	ยาย
+ 1	+ พ่อ	+ อายุ	พ่อ	แม่	ลุง	ป้า
		- อายุ			อา	
	- พ่อ	+ อายุ			ลุง	ป้า
		- อายุ			น้า	
0		+ อายุ	ตัวเอง		พี่	
		- อายุ			น้อง	
- 1			ลูก		หลาน	
- 2			หลาน			
- 3			เหลน			
- 4			โหลน			

(อมรา 2533 : 62)

เมื่อมีความหมายหลัก คำเรียกญาติก็เช่นเดียวกับคำศัพท์ทั่วไป ก็จะมี ความหมายรอง ซึ่งมักจะเป็นความหมายในเชิงเปรียบเทียบ (metaphorical meaning) ความหมายรองหรือความหมายในเชิงเปรียบเทียบ เป็นความหมายที่ถูกถ่ายโอน (transfer) มาจากความหมายหลัก ความหมายรองจะมีความหมายคล้ายๆ กับความหมายหลัก เพราะเป็นการถ่ายโอนความหมายกัน ดังนั้น “ยาย” ในความหมายรอง ก็คือ บุคคลที่ผู้พูดรักและเคารพเสมือนเป็นยายแท้ๆ ของผู้พูด เป็นต้น ในเรื่องของคำศัพท์ เรียกญาติ สิ่งที่ถูกถ่ายโอน คือ องค์ประกอบทางความหมายหลักที่มี 5 องค์ประกอบ ก็จะถูกถ่ายโอนไปเป็นองค์ประกอบทางความหมายของความหมายรอง

การถ่ายโอนองค์ประกอบทางความหมาย : เป็นกระบวนการที่องค์ประกอบทางความหมายของความหมายหลักของคำศัพท์ ถูกถ่ายโอนไปเป็นองค์ประกอบทางความหมายของความหมายรอง หรือความหมายที่เป็นในเชิงเปรียบเทียบ (metaphorical meaning) ในกรณีของคำเรียกญาติ ความหมายหลักประกอบด้วย 2 ความหมายย่อย คือ ความหมายที่เป็น denotative คือญาติ (ชนิดใดชนิดหนึ่ง) กับความหมายที่เป็น connotative คือญาติไม่จริงหรือเปรียบเสมือนญาติ ความหมายที่เป็น denotative คือ ความหมายที่มีองค์ประกอบทางความหมายดังนี้คือ รุ่น (generation) สายเลือด (lineality) อายุ (age) เพศ (sex) และฝ่าย พ่อ/แม่ (parental link) ส่วนความหมายที่เป็น connotative คือบุคคลที่รัก/นับถือเสมือนญาติ มีองค์ประกอบคือ รุ่น, อายุ, เพศ เมื่อมีการถ่ายโอนความหมายไปยังความหมายรอง หรือความหมายที่เป็น metaphoric องค์ประกอบทางความหมายที่เป็น denotative ของความหมายหลักบางตัว จะถูกทำให้หมดความสำคัญลง (neutralized) กลายเป็นองค์ประกอบที่ให้ความหมายแต่ connotative ในความหมายรอง ได้แก่องค์ประกอบ สายเลือด และฝ่าย ส่วนความหมายที่เป็น connotative ของความหมายหลัก คือเป็นเสมือนญาติที่รักและนับถือ ก็จะกลายมาเป็น ความหมายที่สำคัญในความหมายรอง ซึ่งกระบวนการถ่ายโอนองค์ประกอบ/ความหมาย ที่กล่าวมานี้แสดงเป็นแผนภาพดังนี้

องค์ประกอบทางความหมาย

	distinctive features	connotative features
ความหมายหลัก ของคำเรียกญาติ : (basic meaning)	สายเลือด, ฝ่าย รุ่น, อายุ, เพศ	บุคคลที่รัก/นับถือ เสมือนญาติ
ความหมายรอง ของคำเรียกญาติ (metaphorical meaning)	บุคคลที่รัก / นับถือ เสมือนญาติ +รุ่น + อายุ +เพศ	สายเลือด ฝ่าย

ในด้านของการใช้ คำศัพท์เรียกญาติที่มีความหมายหลักเป็นคำเรียกญาติที่ใช้เรียกญาติจริง ส่วนความหมายรองเป็นความหมายของคำเรียกญาติที่ใช้เรียกญาติไม่จริง (nonkin) connotative features ของความหมายหลักซึ่งกลายมาเป็น distinctive features ของคำศัพท์ที่ใช้เรียกญาติไม่จริง คือ บุคคลที่รัก / นับถือเสมือนญาติ แสดงถึงความสัมพันธ์ในด้านของ power และ solidarity ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ดังนั้น องค์ประกอบทางความหมายของศัพท์เรียกญาติที่ไม่ใช่ญาติจริง หรือความหมายรองของคำศัพท์ที่ใช้เรียกญาติ จึงมีองค์ประกอบเพิ่มขึ้นมาอีก คือ power กับ solidarity กล่าวคือถ้าญาติไม่จริง มีอายุน้อยกว่า ความมีอายุน้อยจะ connote power หรือ respect ส่วนถ้าญาติไม่จริง อายุน้อยและเป็นน้องรุ่นเดียวกับผู้พูด เช่น คำว่าน้องที่ใช้เรียกญาติไม่จริงก็จะ connote ความหมายคือความเป็นกันเอง หรือ solidarity ดังนั้นถ้าเราเปรียบเทียบองค์ประกอบทางความหมายของศัพท์เรียกญาติ “แม่” ที่ใช้เรียกญาติจริง ก็จะมียกประกอบคือ : รุ่น+1, -ชาย, +สายเลือด ส่วน “แม่” ที่ใช้เรียกญาติไม่จริง เช่น แม่ของเพื่อน ก็จะมียกประกอบดังนี้ คือ : รุ่น+1, ชาย+P เป็นต้น

สำหรับคำศัพท์ที่ใช้เรียกญาติไม่จริงซึ่งมีองค์ประกอบทางความหมาย คือ เพศ, รุ่น, อายุ, และ P/S ได้แก่ คำศัพท์ ในตาราง 4 มิติ ข้างล่างนี้ ซึ่งบอกให้รู้ว่า คำศัพท์แต่ละตัวประกอบด้วยองค์ประกอบทางความหมายอะไร

อายุแก่กว่าแม่ และ respect ดังนั้นในการใช้ indirect speech act shift ขององค์ประกอบทางความหมายบางตัวในความหมายของ metaphoric เกิดขึ้นหรือที่เรียกว่ามี feature shifts เกิดขึ้น และ features ที่จะเกิดจากการ shift ได้มี 4 ตัวด้วยกันคือ power, solidarity, age และ generation shift ที่เกิดจะเป็นในลักษณะไปเพิ่มหรือลด features ใด feature หนึ่ง ใน 4 features ยกตัวอย่างเช่น

พี่สาว (nonkin) = เพศหญิง, รุ่นเดียวกับผู้พูด, อายุแก่กว่า, respect แต่ผู้พูดไป shift “รุ่น” โดยการเพิ่ม “รุ่น” เป็น “เพศหญิง” รุ่น+1, อายุแก่กว่าแม่, respect ซึ่งเป็นช่องของคำศัพท์ “ป้า” และใช้คำว่า ป้า เรียกบุคคลที่อยู่ในช่องของพี่ ในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการ shift feature “รุ่น” และ shift ที่เกิดคือเป็นการเพิ่ม (increase) รุ่นให้สูงขึ้น เป็นต้น

ในแง่ของความหมาย การใช้คำศัพท์ที่ไม่ตรงช่องกับบุคคลเรียกบุคคลนั้นๆ เป็น indirect speech act แบบที่แสดงถึง attitude ซึ่งอาจจะเป็น attitude ที่ดีเป็นการกระทำทางคำพูดที่ใช้เยินยอ ชมเชย ยกย่อง แสดงความเคารพ หรือในทางกลับกันอาจจะเป็นคำพูดที่ใช้พูดกระแนะกระแหน หรือว่าผู้อื่น หรือที่เรียกว่า act of insulting หรือ degrading ก็ได้ ในกรณีของคำเรียกญาติ “ป้า” ที่ไปใช้เรียกบุคคลที่ควรจะเป็นพี่ ผู้พูดอาจจะมองบุคคลที่ 2 นั้นว่าเป็นผู้ที่น่าเคารพมาก และในทางกลับกันอาจจะเป็นการว่าทางอ้อมได้ว่าบุคคลที่ 2 นั้น ทำตัวแก่เกินไปก็ได้

ในแง่ของหน้าที่ คำเรียกญาตินับได้ว่าเป็นคำสรรพนามได้อย่างสมบูรณ์ คือทำหน้าที่เหมือนสรรพนามทั่วๆ ไป คือใช้แทนตัวพูดและผู้ฟัง ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นญาติจริงหรือญาติไม่จริง ทำให้มีขอบเขตของการใช้ที่กว้างเหมือนคำสรรพนามทั่วๆ ไป และยังสามารถสื่อความหมายได้เพิ่มขึ้น คือไม่เพียงแต่จะบ่งบอกถึงบทบาทของคู่สนทนาในฐานะที่เป็นผู้พูดกับผู้ฟังเท่านั้น แต่ยังสื่อความหมายในทางด้านจิตใจ ความรู้สึกความคิดที่ผู้พูดมีต่อผู้ฟังด้วย

บรรณานุกรม

- กัลยา ดิงศกัทัย และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2531. “การใช้คำเรียกขานในภาษาไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์.” กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา นาคสกุล. 2540. “คำสรรพนามในภาษาไทยสะท้อนวัฒนธรรมไทย.” **จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน** 7, 73 (มิถุนายน) : 2.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2533. “ลักษณะสำคัญบางประการในวัฒนธรรมไทยที่แสดงโดยคำเรียกญาติ.” **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 7, 1 (เมษายน) : 55-67.
- Bock, Philip K. 1969. *Modern Cultural Anthropology : An Introduction*. New York: Alfred A. Knopf.
- Casson, Ronald W. 1981. *Language, Culture, and Cognition*. New York: Macmillan.